

Кресан О.Д. Особливості відображення уявлень про себе в життєвих історіях особистості // *Теоретичні й методологічні проблеми сучасної психології*: збірник матеріалів науково-теоретичного семінару (16 травня 2018 року, Ніжин – Київ) /за редакцією М.В. Папучі. Ніжин : НДУ ім.М.Гоголя, 2018. 122 с. С. 48-51. [Електронне видання]. – Режим доступу: http://www.ndu.edu.ua/storage/2018/prob_psu.pdf

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО СЕБЕ В ЖИТТЄВИХ ІСТОРІЯХ ОСОБИСТОСТІ¹

Кресан Ольга Дмитрівна

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Виникнення і розвиток самосвідомості, формування уявлень людини про себе та їх вплив на функціонування особистості, її поведінку, діяльність і внутрішній світ цікавили науковців досить давно. Ще у філософії Дж.Локка, Д.Юма, Ф.Брентано, Б.Паскаля та ін. досліджувалися єдність самосвідомості зі свідомістю, її витoki, вплив на її формування зовнішніх і внутрішніх факторів. У психології проблема уявлень про себе і самосвідомості була досліджена в працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема У.Джеймс аналізував самосвідомість як Я, виділивши його структурні елементи: фізичне Я, соціальне Я, духовне Я та ін. Самосвідомість також вивчалася як ідентичність особистості (Е.Еріксон, І.Гофман, Г.Мід та ін.), що насамперед розглядається як цілісність особистості, постійність її уявлень про себе, а також як усвідомлення безперервності свого Я (Е.Еріксон, Дж.Марсія).

Ще один аспект дослідження самосвідомості – це вивчення Я-концепції особистості як системи уявлень і знань людини про саму себе, що формується під впливом інших (Р.Бернс, К.Роджерс). У вітчизняній психології самосвідомість особистості розглядається як ставлення до усвідомлених сторін

¹ Теоретичні й методологічні проблеми сучасної психології: збірник матеріалів науково-теоретичного семінару (16 травня 2018 року, Ніжин – Київ) /за редакцією М.В. Папучі. Ніжин : НДУ ім.М.Гоголя, 2018. 122 с. - С. 48-51. [Електронне видання]. – Режим доступу: http://www.ndu.edu.ua/storage/2018/prob_psu.pdf

внутрішнього світу, усвідомлення себе як цілісного суб'єкта, який усвідомлює світ і змінює його (С.Л.Рубінштейн, С.Л.Виготський, В.В.Столін, І.І.Чеснокова, І.С.Кон та ін.). Згідно з В.В.Століним, уявлення про себе, будучи продуктом самосвідомості, одночасно є її умовою [4].

Іншою важливою умовою і водночас провідною характерною ознакою самосвідомості є її мовна природа, оскільки мова є способом і формою усвідомлення й самоусвідомлення особистості, «мова – це дім буття», згідно з М.Гайдеггером. У філософії постструктуралізму і постмодернізму (Ж.Дерріда, Ж.-Ф.Ліотар, М.Фуко та ін.) мова і текст займають провідне місце і виступають предметом множинних інтерпретацій та невичерпним джерелом смислів. На основі цих філософських поглядів виникла нарративна психологія та психотерапія, у якій тексти, наративи, життєві історії є способом відображення життєвого досвіду й формування власного Я та ідентичності (Дж. Брунер, Д. Епстон, Дж. Комбс, Т. Сарбін, М. Уайт, Дж. Фрідман та ін.).

Життєва історія, або наратив – це хронологічна оповідь про певні події, що містить інформацію про причинно-наслідкові зв'язки між ними. З психологічного погляду життєві історії відображають особливості життєвого досвіду людини, її уявлення про себе і світ, формують ідентичність особистості, допомагають структурувати і впорядковувати її внутрішній світ.

На думку авторів нарративної психології та психотерапії (Дж.Брунер, Т.Сарбін, М.Уайт та ін.), на формування ідентичності та Я людини впливають оповіді й наративи, засвоєні та прийняті нею в минулому, а також історії, які людина активно формує і створює в теперішньому [6] та ін. Наприклад, згідно з поглядами англійських дослідників Л. Дж. Філіпс та М. В. Йоргенсен, Я не формується раз і назавжди, Я людини перебуває в постійному процесі конструювання упродовж усього її життя через участь у нарративних і дискурсивних практиках у соціальній взаємодії [5].

Дж. Фрідман та Дж. Комбс звертають увагу на те, що за допомогою наративу особистість здатна переживати нові уявлення про себе, нові можливості у взаємостосунках та нове майбутнє. Навіть якщо події вже давно

минулі й були висловлені особистістю в розповідях чи наративах раніше, оповідь тут і зараз має свої функції, як-от: надання смислу та значення певним подіям, усвідомлення їх впливу на своє життя, інтерпретація, осмислення, переживання подій [6]. Таким чином, смисл оповіді про подію міститься у *процесі самої оповіді*, нарації, й виникає в акті суто суб'єктивного зусилля, але зовсім не в суб'єкт-об'єктних процедурах. Тому Дж. Фрідман та Дж. Комбс визначили життєві події як *життєві історії*, що існують у людини з приводу тих чи інших фактів та явищ, які запам'яталися [6].

Особливості відображення уявлень про себе в процесі створення та оповідання життєвих історій і наративів були досліджені за допомогою емпіричних процедур, зокрема, були використані метод вивчення продуктів діяльності – усних і письмових текстів про життєву подію – та метод тестів (опитувальник ДМВ Т.Лірі).

За результатами проведення цих методик особливостями відображення уявлень про себе у життєвих історіях, наративах людини є наступні. *По-перше*, уявлення про себе, я-образ співвідносяться з «базовим наративом» (Ж.Ф.Ліотар), тобто метанаративом особистості, що стосується не лише одноразової нарації, а всього життєвого сценарію (К.Штайнер) або стилю життя (А.Адлер). Вони відображаються у змісті життєвих історій і текстів, які продукує автор. Наприклад, впевнена в собі людина створює тексти на тему самоствердження, історії успіху тощо. І навпаки, особистість з «комплексом жертви» (У.Дайер) наративізує відповідні життєві історії про нещастя, труднощі, хвороби і т.ін.

По-друге, уявлення про себе в процесі оповіді життєвих історій відображаються на *формі нарації*: усна чи письмова, історія для себе чи для Іншого; відкритий, конкретний опис події чи метафоричний, абстрактний. Зокрема досліджувані, які вважали себе комунікабельними, товариськими, високо оцінювали свої лідерські якості (за методикою ДМВ Т.Лірі), обирали усну форму оповіді, використовували багато подробиць і деталей в описі життєвої події радо йшли на контакт зі слухачем. Натомість досліджувані, у

яких переважали характеристики покірності, залежності, недовіри до оточуючих, описували життєву подію поверхнево, часто завуальовано, не називаючи конкретно, що відбулося. Це можна пояснити з погляду феноменологічного підходу К.Роджерса, який вважає, що уявлення людини про себе, її Я-концепція, визначають поведінку і ставлення до інших у взаємодії [3]. З іншого боку, це можна пояснити відсутністю суб'єктної активності особистості, а також не сформованістю наративної компетентності – вміння створювати логічно і послідовно будувати наратив про життєві події, аналізувати й осмислювати його [2]

По-третє, особливості відображення уявлень про себе у життєвих історіях особистості пов'язані з мотиваційними характеристиками оповіді, що виражається у ставленні автора до своєї розповіді, у бажанні (або його відсутності) створювати оповідь, в наявності внутрішніх чи зовнішніх мотивів нарації. Наприклад, особи, в уявленнях яких про себе є негативні тенденції (негативна Я-концепція, згідно з Р.Бернсом), а також агресивність, недовіра, скептичне ставлення до інших (переважання III та IV октанту за методикою ДМВ) часто не прагнули розповідати про свої життєві події або створювали формальні історії, керуючись зовнішнім мотивом – заради виконання завдання експериментатора.

По-четверте, гармонійність структури Я та уявлень людини про себе також пов'язана з оповіддю про життєві події і процесом нарації. Досліджувані з внутрішнім конфліктом, у яких за методикою ДМВ були однаково виражені протилежні октанти, у створенні й оповіданні життєвих історій з одного боку виявляли внутрішню активність, з іншого – закритість і небажання спілкуватися з дослідником. Можна сказати, що для цих досліджуваних притаманна «історія для себе», з глибокою внутрішньою рефлексією та аналізом, про що зазначали самі досліджувані, проте озвучувати чи писати текст вони часто відмовлялися. Так, серед досліджуваних з наявністю внутрішнього конфлікту понад 30% відмовилися від виконання завдання з

різних причин, що свідчить про вплив структури Я на особливості створення й оповідання людиною життєвих історій.

Досліджувані з гармонійною структурою Я характеризувалися відкритістю й активністю, їхні тексти містили ознаки переживання та усвідомлення життєвих подій [1], що свідчить про наявність і продуктивність цих процесів у даних досліджуваних.

Отже, можна зробити висновок, що в процесі створення та оповідання наративів в особистості виражається та водночас формується уявлення про себе, власна ідентичність, а також відбувається переживання та усвідомлення життєвих подій, про які йдеться. У результаті цих процесів виникають нові усвідомлення, смисли та нові когнітивні й особистісні утворення (Я-образ, ідентичність, уявлення про себе тощо). До особливостей відображення уявлень про себе в життєвих історіях особистості ми віднесли співвідношення я-образу людини, її уявлень про себе з базовим наративом особистості, що стосується всього життєвого досвіду людини, з формою оповіді та емоційним контактом між оповідачем (автором) і слухачем (читачем), з мотиваційними характеристиками оповіді та гармонійністю структури Я. Все це свідчить про динамічність і плинність особистості, її постійний саморозвиток і самотворення, що відображається в процесі створення й оповідання життєвих історій.

Література

1. Кресан О.Д. Психологічні особливості переживання та усвідомлення особистістю життєвих подій : Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка НАПН України / О. Д. Кресан. – К., 2017. – 22 с.
2. Проблемы психологической герменевтики / Под ред. Н.В. Чепелевой – К. : Издательство Национального педагогического университета им. Н.П. Драгоманова, 2009. – 382 с.

3. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс ; общ. ред. и послесл. Исениной Е. И. ; [пер. с англ.] – М. : Издательская группа «Прогресс», 1998. – 480 с.

4. Столин В.В. Самосознание личности / В.В.Столин. – М. : Издательство Московского университета, 1983. – 284 с.

5. Филлипс Л. Дж. Дискурс-анализ. Теория и метод / Луиза Дж. Филлипс, Марианне В. Йоргенсен ; [пер. с англ. – 2-е изд., испр.] – Х. : Изд-во «Гуманитарный Центр», 2008. – 352 с.

6. Фридман Дж. Конструирование иных реальностей : истории и рассказы как терапия / Джил Фридман, Джин Комбс ; [пер. с англ. В. В. Самойлова ; под ред. М. Р. Гинсбурга]. – М. : Независимая фирма «Класс», 2001. – 368 с.